

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В ДІЇ

ІЛЮЩЕНКО В.В.,
слухач II-го курсу

**Дипломатична академія України
при МЗС України**

Рецензія на збірник аналітичних доповідей: Парламентський контроль над воєнної сферою в нових незалежних державах. - М.: Центр політичних і міжнародних досліджень. - 1998. - 299с.

Збірник під загальною редакцією А.І.Нікітіна безперечно є важливим дослідженням, яке вирішує не тільки завдання з узагальнення сучасних знань та світового досвіду, але також робить спробу їх збагачення за допомогою нових підходів та пошуку шляхів їх практичної реалізації в політичному житті нових незалежних держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР.

Об'єкт дослідження – законодавча база, а також політична практика Вірменії, Білорусі, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Узбекистану, України, а також деяких держав “далекого зарубіжжя” під кутом зору здійснення цивільного контролю над військовою сферою, - має велике значення для нашої держави.

Книга становить певний інтерес для читача, оскільки, з одного боку, Україна вже має певний досвід приведення механізмів цивільного контролю над військовою сферою в систему при деякій перевазі Ради Національної безпеки і оборони і міністерств над парламентом. Згідно з Хартією про особливе партнерство між Україною і НАТО, яка була підписана в липні 1997 року в Мадриді, Україна має цілий ряд зобов'язань щодо цивільного контролю над Збройними Силами, які виділені в цьому документі окремим блоком. З іншого боку, Україна, яка нещодавно стала членом Міжпарламентської асамблеї СНД, має спільні з членами цієї організації проблеми в відносинах між військовою і цивільною сферами, які дісталися їм у спадщину від СРСР. Зараз в деяких державах СНД розвиток цих відносин пішов шляхом формування системи демократичного цивільного контролю, в інших – військова сфера знаходиться під одностороннім урядовим контролем, або навіть залишається досить самостійною “державою в державі”.

Тому, звичайно, у збірнику можна знайти як багато корисного, позитивного досвіду, так і те, чого варто уникати, якщо ми бажаємо

досягти успіху у розбудові дійсно демократичного суспільства. Незважаючи на згоду або незгоду з оцінками та висновками авторів (що є цілком нормальним для наукового середовища), сама логіка викладення проблем, аналітичний апарат їх розробки, значний інформаційний масив (документи, дані, таблиці тощо) надає збірнику певну наукову та практичну цінність.

Збірник можна умовно поділити на три частини:

1. Вступна частина: проблеми цивільного контролю над військовими, а також Кодекс поведінки щодо військово-політичних аспектів безпеки;
2. Основна частина: аналітичні доповіді про цивільний контроль над військовою сферою в державах СНД;
3. Заключна частина: погляд із Заходу на вирішення проблем цивільного контролю над військовою в державах СНД, а також досвід в цьому деяких європейських держав.

Структура збірника побудована за такою логікою, коли кожна наступна частина органічно спирається на попередній аналіз. Цим досягається реалістичність картини, оскільки поступове розширення понятійного апарату, який впливає на той чи інший об'єкт дослідження, показує всю складність та комплексний характер проблем, що розглядаються. При цьому треба відзначити, що матеріали, які поміщені в збірнику, мають міждисциплінарний характер, торкаючись як політологічного і соціологічного аналізу, так і в певній мірі, історії міжнародних відносин, поєднуючи таким чином історичний і логічний методи дослідження.

Перша частина збірника, в якій містяться дві роботи щодо проблем парламентського контролю над військовою сферою та витяг з Будапештського документу ОБСЄ 1994 року "Про кодекс поведінки щодо військово-політичних аспектів безпеки", дає відповідь на два основні питання, котрі можуть виникнути у читача. По-перше, стосовно міжнародних процедур і вимог щодо контролю (яким він має бути, які заходи мають проводитись) – читач зможе знайти у витязі з документу ОБСЄ детальну інформацію про те, чого має прагнути кожна цивілізована держава. По-друге: досить важко робити "аналіз в квадраті", тобто оцінювати аналітичні доповіді про стан цивільного контролю в конкретній державі, які містяться у другій частині збірника. Цьому може допомогти стаття М.Чалмерса та О.Грина "Підвищення транспарентності та демократичної звітності: проблеми і міжнародний досвід", в якій можна знайти основні критерії для визначення рівня ефективності парламентського контролю над військовою сферою в тій чи іншій державі:

- Наявність відповідних правових засад та механізмів, які визначають права та роль парламенту в галузі контролю і регулювання

діяльності в галузі оборони, військового бюджету, військових закупівель тощо:

- Наявність чітко визначених механізмів і процедур, які забезпечують подання на розгляд парламенту та подальше оприлюднення щорічних доповідей уряду про оборонну політику;
- Можливість контролю з боку парламенту за військовим бюджетом, зокрема контроль за витратами на військові закупівлі;
- Участь національних парламентів у вирішенні найважливіших питань оборонної політики і пріоритетів національної стратегії, які визначають оборонне планування і програми, залишаючи при цьому домінування військових в деяких суто технічних аспектах оборонної політики:

- Здатність парламенту в разі необхідності брати участь у контролі за державним регулюванням військового експорту відповідно до національних інтересів, а не короткотермінової фінансової кон'юнктури.

В усіх частинах збірника, що рецензується, читач зможе знайти чимало корисного фактичного матеріалу, неординарне авторське трактування не тільки магістральних, але і деяких часткових процесів, які відбуваються в нових незалежних державах.

Найбільш цікавою в інформативному плані безперечно є друга частина збірника, де представлені аналітичні доповіді парламентарів та незалежних експертів-учасників Міжнародної конференції "Проблеми парламентського контролю над військовою сферою", яка проходила з 25 по 27 березня 1998 року в Москві. Читач зможе знайти тут багато цікавої інформації, а також за допомогою вищезазначених критеріїв провести аналіз та визначити основні тенденції в процесі демократизації політичних систем пострадянських держав.

Для України найважливішими є розділи, що стосуються її північного і східного сусідів - Білорусі та Росії, та потребують детального розгляду.

Білоруська частина збірника представлена доповідями експертів, які належать до основних політичних течій, що існують в цій державі: пропрезидентської (М.Чергинець), поміркованої (В.Поздняк, В.Карбалевич), опозиційної (С.Агаронова), оцінки яких суттєво відрізняються одна від одної в діапазоні від цілковитої підтримки до повного заперечення. Це, з одного боку, може спантеличити пересічного читача (хто все ж таки правий?), а з другого боку, дає можливість на підставі різноманітних даних і оцінок зробити оптимальні висновки щодо системи контролю за військовою сферою в цій державі.

В російській частині на особливу увагу заслуговує розміщений там проєкт Федерального закону "Про цивільний контроль над військовою організацією Російської Федерації". Цей документ розро-

блений згідно з основними положеннями Будапештського документу ОБСЄ 1994 року “Про кодекс поведінки щодо воєнно – політичних аспектів безпеки”, а також з урахуванням тих реальних обставин, що склалися в сучасній Росії. Аналіз цього документу наводить на думку, що було б доцільним, вивчивши його юридичний та політичний аспекти, розглянути питання про можливість запровадження деяких положень, які містяться в ньому та можуть бути корисними, до практики парламентського та громадського контролю за військовою сферою в Україні.

На думку рецензента, дуже цікавою і корисною для вітчизняного читача є доповідь генерал-майора В.Гречанінова, керівника групи військових експертів Українського Центру економічних та політичних досліджень на тему “Про стан та напрями вдосконалення демократичного контролю над військовою сферою в Україні”. Хотілося б відзначити чітку структуру матеріалу, який містить інформацію про основні етапи становлення системи контролю, склад та основні функції Комітету Верховної Ради України з питань оборони та державної безпеки, а також Національного комітету України з питань роззброєння. Автор аналізує вплив мас-медіа та неурядових організацій на вирішення військових проблем, вказує основні чинники політичної дестабілізації військової сфери в Україні. В доповіді наводиться реєстр міжнародних документів, згідно з якими Україна обмінюється військовою інформацією з іншими державами та міжнародними організаціями, а також ті документи, що зобов'язують її Уряд забезпечувати транспарентність і громадський доступ до інформації щодо Збройних Сил.

Після ознайомлення з вищезгаданими матеріалами важко не погодитись з висновками автора про те, що процес організації демократичного контролю над військовою сферою в Україні тільки починається, і було б бажаним, якби він визначався не лише зовнішніми обставинами, але й об'єктивними чинниками внутрішньополітичного розвитку нашої держави.

Не може не привернути увагу читача і заключна частина збірника, яка містить аналіз парламентського досвіду таких держав, як Велика Британія та Швеція, актуального для сучасної України. Крім того, там можна знайти доповідь професора Школи європейських і міжнародних досліджень Університету Рідінг Великої Британії К.Блата на тему “Транспарентність та підзвітність: Росія і нові незалежні держави. Погляд з Заходу”. Автор, розуміючи значний масштаб обраної теми, обмежується оглядом проблем і реалій цивільного контролю за військовою сферою, які мають місце у нових незалежних державах. Дуже цікавим, навіть зважаючи на наявність в ньому деяких спірних положень, є розділ “Відносини між цивільними і військовими та політичний контроль над військовими після розпаду СРСР”. Тут

розглядається вплив військових на формування політики в нових незалежних державах, дається оцінка рівня відносин між цивільною владою і військовими, наводяться показові приклади як позитивного, так і негативного досвіду, який вже набутий у цьому процесі.

Як недолік рецензованого збірника можна відзначити відсутність ґрунтовного порівняльного аналізу стану парламентського контролю над військовими в нових незалежних державах, який автори дипломатично віднесли до компетенції читача, сподіваючись, що, отримавши творче піднесення після детального ознайомлення з матеріалами збірника, він буде в змозі зробити це самостійно, та, можливо, напише про це дослідницьку статтю або навіть монографію.

В цілому збірник відповідає необхідності інформаційного забезпечення процесу удосконалення та розвитку системи парламентського контролю над військовою сферою в нових незалежних державах, створення національної законодавчої бази контролю з урахуванням передового світового досвіду. Збірник надає широку та різноманітну інформацію стосовно такого контролю, і може задовольнити інтереси навіть найвибагливішого читача.